

Микола Новик
(м. Житомир)

РІЧПОСПОЛИТСЬКА КОНСТИТУЦІЯ 3 ТРАВНЯ 1791 РОКУ ЯК НОВИЙ ЕТАП У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМІ.

Однією з найбільших суспільних цінностей сьогодення є конституція як Основний Закон держави, оскільки вона вважається основним правовим регулятором суспільних відносин. На сьогодні у світі діє більше 200 конституцій і з-поміж них перша наднаціональна – Конституція Європейського Союзу прийнята у 2004 році.

Термін «конституція» первинно вживався у заголовках офіційних документів Стародавнього Риму часів Принципату та Домінанту і поступово з дієслова «встановлює» трансформувався в іменник «встановлення, устрій». Однією з перших і найбільш відомих була «Антична конституція» Арістотеля, відома як «Конституція Афін». Термін «конституція» також застосовувався у давньоримському праві при кодифікації тогочасного законодавства [2, С. 54].

Сучасного значення термін почав набувати лише з XVII ст., коли ця категорія збагатилася теоретично-правовими поглядами мислителів Г. Гроція, Х. Вольфа, Д. Локка, В. Блекстоуна, Ж. Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, Т. Пейна та інших. Здобутки цих мислителів знайшли свої відображення в перших конституціях: «Пактах і Конституціях ...» П. Орлика 1710 р., Конституції США 1787 р. та Конституції Франції 1791 р. Ці юридичні акти збагатили конституціоналізм новими правовими та гуманітарними ідеями. Все ж найбільш виразно, на наш погляд, новизна ідей прозвучала у творців першої Річпосполитської Конституції 3 травня 1791 р. У її преамбулі наголошено на тому, що потрібно «цінити вище життя, вище зовнішню незалежність і внутрішню свободу народу». Тільки цим можливо «заслужити благословення і вдячність нині живущих і майбутніх поколінь» (1, с. 3).

Ці норми Річпосполитського конституціоналізму і понині звучать актуально. Вони і сьогодні як і в той далекий час закликають політиків, державних діячів цінити існування державності, незалежності та свободи народу вище особистого благополуччя. Ці норми Конституції Речі Посполитої 1791 р. засвідчують про настання нового розуміння об'єктивно змістовного етапу конституційного процесу.

Згадаймо, що Перша Річпосполитська Конституція побачила світ у складний для цієї держави час, якими були останні десятиріччя XVIII століття. Здавалося б її зміст за плинном літ припав давниною і її цінність втратила сенс. Але, як на наш погляд вона може стати добрим вказівником у сьогоденні і не для однієї держави. Варто лише з розумінням

справи її перечитати та проаналізувати і вона може стати цінним путівником у розумінні теперішніх проблем розвитку українського конституціоналізму, оскільки він зіткнувся з негативними проявами для подальшого існування Української держави.

Зважаючи на зміст Конституції 1791 р., можна переконалися, що вона стала, скоріше, не еволюційним актом, а відчайдушним кроком польської шляхти (тодішньої еліти суспільства) задля спасіння державності перед небезпекою її загибелі через поглинання Росією.

Щоби переконалися у вірності такого припущення, варто згадати гасло, під яким приймалася перша Річпосполитська Конституція. Це гасло мало таке звучання: «Для спасіння Батьківщини необхідно відкласти всі формальності в бік». Польська еліта в лиху годину зрозуміла, що вона і вся польська людність можуть втратити Батьківщину. Вона не стала рахувати голоси, а вчинила загальне схвалення.

За умов, коли в часи небезпеки еліта суспільства згуртовується, а не манівцями розбігається, це є добрий урок історії і він заслуговує підтримки і наслідування. Ще краще зрозуміємо цей урок, коли згадаємо як українська еліта у 2012 році боролася з провладним законом про використання в Україні російської мови як другої державної під маскою регіональної. Серед важливих тогочасних інновацій варто назвати державно-правову норму, яка зводилася до того, що «всі інші правові акти повинні їй відповідати», вони не могли суперечити її змісту та сутності або «духові» [1, с.2].

Зазначена нами вище конституційна норма «інші правові акти повинні їй відповідати» була зафіксована в документах вищої юридичної сили серед держав Європи вперше. До цього такої важливої норми європейський конституціоналізм не знав. Її не було і в так званій Конституції Пилипа Орлика 1710 р. Перший прецедент невідповідності федерального закону конституції стався у 1803 р. в США по справі Мербера. Норма 1791 р. в Європейських конституціях знайшла відтворення в кінці XIX в Данії, Норвегії, Франції та Швейцарії [2, с.54].

Для становлення і розвитку конституціоналізму вагоме значення мала норма, за якою внесення поправок до Конституції можливе через 25 років і лише задля «вдосконалення конституції». Ця норма засвідчує, що «часті», «зміни ради змін» не є бажаними, вони є небезпечними для суспільства та держави. Творці конституції 1791 р. вважали, що вона має певний час «попрацювати», варто спочатку побачити її ефективність, корисність, виявити недоречності.

Зважаючи на цей урок, ми не можемо констатувати, що він був по-державницькому оцінений в сучасній Українській державі її керівниками та й елітою взагалі.

Гортаючи сторінки конституції 1791 р. помітимо, що в ній вжито надто важливі юридичні поняття, як то: «гарантуємо», «визнаємо рівність між собою усіх шляхтичів», «особиста свобода», «право земельної і рухомої власності» тощо, оскільки вони одвічно служили кожному. У ній селянство визнається «самою могутньою силою держави», а «жалувані грамоти чи договори» між поміщиками і селянами» мають бути загальним і взаємним обов'язком» і взяті під охорону закону і держаної влади [1, С. 3-4]. Кожен мав право вільно селитися в місті чи в селі, жити в Польщі чи виїхати в за кордон у будь-яку іншу державу, попередньо виконавши громадянські обов'язки, що добровільно взяв на себе.

За змістом сучасного конституціоналізму виписано у п'ятому розділі норму, яка звучить так: «всяка влада в людському суспільстві бере свій початок з волі народу». Сама ж влада польського народу мала складатися із трьох влад: законодавчої влади (як влади об'єднаних станів), виконавчої влади (влади короля і міністрів), влади судової [1, С. 4].

За Конституцією законодавча влада реалізовувалася через двопалатний сейм: палату послів і палату секретарів. Перша із них розглядала законопроекти, а друга схвилювала і оприлюднювала їх, тобто давала їм «силу і святість». Конституція фіксувала, що «щастя народу залежить від наявності справедливих законів».

Творці першої Річпосполитької Конституції наголошували, що «без дієвої виконавчої влади не може існувати... жоден найдосконаліший уряд», а народний добробут залежить не тільки від наявності «справедливих законів», а й від їх виконання». Виконавча влада зобов'язана точно дотримуватись і виконувати закони. Це урок як для законодавчої, так і виконавчої влади.

З цього погляду доречно, для порівняння, звернути увагу на роботу шостої каденції Верховної Ради України. За 5 річний період вона зареєструвала 6455 законопроектів, з яких тільки 1484 було прийнято в цілому, 119 – в першому читанні або направлено на доопрацювання. Відхилено та знято з розгляду 3771 законопроект, що складає 66 процентів [3]. Якщо зануритись у причини такої «ефективності», то на перший план постає проблема несприйняття законопроектів запропонованих з порушенням Конституції України, Закону України, «Про регламент Верховної Ради України». Більше того, виконавча влада, самі народні депутати не мають права встановлювати або тлумачити закони [3]. З огляду на це, вищезгадана норма Конституції 1791 р. актуальна й сьогодні. Щодо короля, як глави держави, Конституція 1791 р. стверджувала, що «він повинен бути не самодержавцем, а батьком і главою народу, і таким його визнає і зобов'язує бути ця Конституція» [5].

Підводячи підсумок відзначимо, що норми Річпосполитської Конституція 3 травня 1791 року дійсно були якісно новим кроком у розвитку європейського конституціоналізму, її конституційні положення не втратили свого значення для сьогодення.

Джерела та література.

1. Правительственный закон или Конституция 3 мая 1791. – Перемышль: Эхо из-за Сяна, 1885. – 20 с.
2. Погорілко В., Федоренко В. Конституційне право України / В. Погорілко, В. Федоренко. – Київ: Прецедент, 209. – 244 с.
3. Литвин В. Виступ Голови Верховної Ради України на заключному засіданні Верховної Ради України шостого скликання // Голос України – 7 грудня 2012 р. – №233.
4. Якименко О. Спроба правового аналізу першої польської конституції // Право України. – 2011. – № 11-12. – С. 427 – 428.
5. Ustawa Rządowa (3 Maja 1791 r.) // http://www.trybunal.gov.pl/wszechnica/akty/ustawa_rzadowa.htm

Анотації

Микола Новик. Річпосполитська Конституція 3 травня 1791 року як овий етап у європейському конституціоналізмі.

У статті аналізуються правові норми Конституції 3 Травня 1791 р Речі Посполитої, звернуто увагу на юридичні новації , котрі містила ця Конституція. Висвітлено її значення, роль та місце в історії європейського конституційного процесу, проведені аналогії із нинішньою Конституцією України.

Mikołaj Nowyk. Konstytucja Rzeczpospolitej 3 Maja 1791 roku jako nowy etap Europejskiego konstytucjonalizmu

W artykule dokonano analizę norm prawa Konstytucji 3 Maja 1791 roku Rzeczpospolitej, zwrócono uwagę na jurydyczne nowacji, które są w tej Konstytucji. Przedstawiono jej znaczenie, ról i miejsce w historii europejskiego konstytucyjnego procesu, dokonano analogii z dsisiejszej Konstytucją Urkainy